

КРАЉЕВИЋ МАРКО ПО ДРУГИ ПУТ МЕЂУ ЂАЦИМА

У овом раду биће предочен модел часа на којем би се обрађивао слојевити и контрадикторни лик Краљевића Марка у српској народној књижевности. Циљ рада је да се потакне реактивирање тематског круга пјесама о Марку Краљевићу у настави српског језика и књижевности, те да се, на одређен начин, ученици упознају и са старијим слојевима српске народне епике који су у потпуности изузети из наставног програма.

Кључне ријечи: Марко Краљевић, бугарштице, десетерачка епика, настава, групни рад, наставни листићи.

Према Наставном програму за предмет Српски језик и књижевност за прве разреде гимназија општег и друштвено-језичког смјера (НП 2011), међу дјелима народне књижевности намијењеним за обраду, не наводи се ниједна пјесма из круга епских пјесама о Марку Краљевићу. Такође, ниједно прозно дјело усмене књижевности које подразумејева лик Марка Краљевића није уврштено у поменути програм. Актуелна читанка за први разред гимназије (Милатовић, Савић 2003), која је још увијек примарни уџбеник за наставу књижевности, садржи само једну пјесму о Марку Краљевићу (*Марко њије уз рамазан вино*), али чак ни она Програмом није предвиђена за обраду.

Циљ овог рада је да се дају одређени модуси помоћу којих би предавачи, у складу са својом аутономијом да дијелом самостално организују одређене наставне јединице, могли увести тематски круг пјесама о Марку Краљевићу међу ученике гимназија (али и других средњих школа). Овим радом настоји се исказати и неопходност проширења значења појма српске народне пјесме међу самим ученицима, јер је чињеница да поједини сегменти наше књижевности, па тако и усмене традиције, не налазе своје мјесто у наставним програмима. Ту, прије свега, мислимо на бугарштице, тачније, на чињеницу да су оне потпуно изостављене из проучавања књижевности у нашим средњим школама.

Сходно томе, идеја овог рада је да, приказом организације једне наставне јединице, покушамо дати приједлог како дјелимично повратити

* kirborjan@hotmail.com

и лик Марка Краљевића и тип пјесама дугог стиха (бугарштица) у настави. Такође, велика контрадикторност лика Марка Краљевића у нашој народној традицији (средњовјековни краљевић – витез – турски слуга – национални херој), оваквом, слојевитом обрадом, била би уочљива и јаснија и самим ученицима.

У редовима који слиједи предложићемо ток наставног часа који би подразумијевао наставну јединицу „Слика Марка Краљевића у српској народној књижевности”.

Тип часа: Обрада слике Марка Краљевића у српској народној књижевности путем компаративне методе и дијахроног пресјека усмене традиције о овом јунаку.

Облици рада: фронтални рад, рад у групама, индивидуални рад.

Наставне методе: текст метода, монолошка и дијалогска интерпретативна метода.

Циљеви часа: Образовни циљеви: Упознавање са развојем књижевног лика Марка Краљевића у нашој народној књижевности. Упознавање односа између историјске збиље и свијета књижевности. Оспособљавање ученика да примијене теоријска знања важна за усмену књижевност.

Васпитни циљеви: Израђивање система вриједности у коме хуманост и пожртвованост за ближње подразумијева различите видове борбе и односа са противником. Суочавање са трагичном судбином колектива и уочавање морално узвишених поступака оличених у књижевном лику Марка Краљевића.

Практични циљеви: Стицање искуства у групном раду. Вјежбање самосталног излагања. Развијање способности уочавања детаља и навике изношења ставова заснованих на чињеницама их конкретног књижевног текста.

ПРЕТХОДНЕ ПРИПРЕМЕ. Претходног часа ученицима је потребно подијелити материјал на основу којег ће се припремити за наредни час, те подијелити ученике у четири групе.

ПЈЕСМЕ ПРЕДВИЂЕНЕ ЗА ОБРАДУ. Прва група (око 8 ученика)¹: фото-копија пјесме *Кад је Марко Краљевић љубудио вјереницу, а она га није познала*

¹ Свјесни чињенице да су „најфункционалније групе од три до пет сарадника, а да „веће групе могу бити неекономичне (Николић 2012: 130), ипак смо се, због тематског оквира и великог броја питања, определијели за бројније групе. Сматрамо да ће фокусираност на већи број питања унутар групе обезбиједити задовољавајућу радну атмосферу и дисциплину.

(Богишић 2003). Такође, у циљу објашњења појма *буџаршџице*, упутити ученике на литературу.

Друга група – (око 7 ученика): фото-копија пјесме 87 у *Ерланџенском рукопису*.

Трећа група (око 5 ученика): фото-копија пјесме под редним бројем 105 у *Ерланџенском рукопису*.

Четврта група (око 5 ученика): фото-копија пјесме *Орање Марка Краљевића* (Вук, II, 72).

Ток наставног часа. Уводни дио. Фронтални рад наставника; увођење у наставне садржаје:

а) обликовање круга пјесама о Краљевићу Марку;

б) разликовање десетерачких пјесама и пјесама дугог стиха;

в) истицање најзначајнијих збирки и сакупљача српске народне поезије: Богишићева збирка – *Ерланџенски рукопис* – Вукове збирке.

Главни дио часа. Истицање циља часа: „Слика Краљевића Марка у српској народној књижевности” (написати наслов на табли, а потом таблу подијелити на четири вертикалне површине).

Подјела задатака (наставних листића) по групама. Ради се у четири групе, с тим да групе, због задатака које су добили, нису једнаке по бројности. Ученици би требало да буду распоређени према досадашњем успјеху на часовима књижевности, тако да однос успјешнијих и мање успјешних ученика буде равномјеран.

Самосталан рад група на рјешавању задатака. Свака група одговоре на задата питања исписује на свој портофолиј, који ће на крају бити изложени на табли.

Питања и задаци. Прва група:

- Истаћи основне одлике бугаршџице. – Када су пјеване и записиване бугаршџице? – Објаснити непознате ријечи у пјесми. – Да ли је ово заправо епска пјесма? Присјетите се одлика епске поезије (користити *Чишанку*), те на основу тога одговорити на питање. – Пронађите елементе хумора и ведрине у овој пјесми. – Какав је Марков однос према женској особи у овој пјесми? – Упоредите лик Марка Краљевића у овој пјесми са ликовима средњовјековних витезова. – Уколико уочавамо витешке елементе и лику Марка Краљевића у овој пјесми, из којих слојева друштва би ова пјесма могла потећи? Размисли у којим слојевима друштва су настајале десетерачке пјесме Вукових збирки, па направи поређење. Све наведено поткријепити цитатима из пјесама.

Друга група:

- Шта се подразумејева под тиме да је Марко турски вазал? Да ли он има позитивно мишљење о Турцима? Повезати градиво са претходно обрађеним одломком Константиновог *Жишџија десџоша Стефана Лазаревића*, тј. са оним дијелом који говори о погибији Краљевића Марка. – Чиме Марко, већ на почетку пјесме, изазива Турке? – Какав је Марков однос према Турцима, а какав према турском цару? Зашто је цар за Марка једини ауторитет? Зашто цар толерише Марково убијање турских војника? – Ко су били мартолози? Да ли су мартолози били задовољни тиме што су турски војници? Да ли је Марко Краљевић задовољан тиме што је турски вазал? – Како се настанак овог типа пјесама о Марку Краљевићу може повезати са мартолозима? О коме би мартолози, Срби у турској служби, могли пјевати као о свом узору?

Трећа група:

- Покажите своја раније стечена знања о појму варијанте у усменој књижевности (уз помоћ *Чишанке*). – Ко су били хајдуци, против кога и са којим циљем су се они борили? – Чиме се Марко у овој пјесми бави, након што га мајка посавјетује да се остави хајдучије? – Кога Марко Краљевић убија у гори и какви су његови мотиви? – Зашто је у овој пјесми хајдучија окарактерисана као нечастан посао?

Четврта група:

- Шта мајка савјетује Марка Краљевића? – Какав је Марков одговор на мајчин савјет да напусти хајдучију? – Шта то Марко оре? Да ли је његов поступак смислен? – Које тиме наноси највећу штету? – Ко су јањичари? – Кога Марко Краљевић напада? Појединца или групу? – Зашто у овој пјесми можемо рећи да је хајдучки позив частан?

Завршни дио часа. У завршном дијелу часа представници група постављају портофолије са одговорима (тезама).

На катедри поставити четири наслова, које ученици који представљају групе, на основу познавања своје теме, бирају за наслове својих цјелина:

- Представник прве групе бира наслов: „Дворска слика витешког Марка Краљевића”. – Представник друге групе бира наслов: „Слика Марка Краљевића коју дају мартолози”. – Представник треће групе бира наслов: „Слика хајдучког Марка Краљевића”. – Представник четврте групе бира наслов: „Слика Марка Краљевића као националног борца”.

Представници група постављају изабране наслове на врхове својих портофолија. Потом излажу одговоре на питања постављена у наставним листићима. Наставник и ученици коментаришу одговоре.

Прва група:

- Бугарштице су епске народне пјесме дугог стиха и представљају најстарији записани слој српске усмене поезије. – Сматра се да су бугарштице пјеване до прве половине 18. вијека, а да су онда почеле да се губе у народу. Сачуване су захваљујући записима образованих људи по Приморју, у другој половини 17. и почетком 18. вијека. – Непознате ријечи у пјесми: кладенац (извор), хурјатин (сељак), корда (велики нож), хаштрити (гулити), цардин (врт), целов (пољубац). – Пјесма се не одликује типичним епским цртама (немамо сукоб јунака, Марко се не истиче у борби). Дакле, пјесма није типично епска, она је пуна ведрине, основна атмосфера је весела, атмосфера је шаљива. – У овој пјесми видљиви су многи елементи вердине и хумора. Тако, на примјер, у дрском одговору Будимке дјевојке имамо типичне елементе хумора:

„Ако к теби, хурјатине, под шаторе ја ушетам,
Хоћу теби заиста корду твоју уграбити,
Пака ћу је одн'јети рођеному брацу мому,
Ч'јем ћу хаштрит' наранче по цардину браца мога.”

(Богишић 2003: 15)

Елементе хумористичне ведрине сусрећемо и у тренутку када млада дјевојка схвати да ју се Марко обмануо, те да је он заправо њен вјереник:

„Није оно хурјатин на ливади под шатором,
Оно ти је вјереник јунак Марко Краљевићу.’
Кад је млада дјевојка браца свога разумјела,
На то ти му не бјеше ни р'јечи одговорила,
Него се је млађахна у лишцу заруменила,
И ка земљи бијаше црне очи обрнула.”

(Богишић 2003: 16)

– Марков однос према женској особи – младој дјевојци је веома благ и пун учтивости. Када се, на примјер, обрати дјевојци, он ће рећи:

„Од кога си, дјевојко, л'јепа рода и племена?
За што мене, млађахна, добро јутро не називаш?
Али си се подн'јела твојом прел'јепом љепотом?
Али, млада дјевојко, прстенцима злаженијем?”

(Богишић 2003: 14)

Његов благ однос се нарочито уочава у тренутку када он, након што га дјевојка увриједи (називајући га „хурјатином“), уведе дјевојку под шатор:

„Кад је Марко Краљевић ту дјевојку разумио,
Брзо бјеше изишао испод свилена шатора,
И њу бјеше ухитио млађахну за десну руку,
Тер ти је уведе под његов свиони шатор,
И једном јој целов да у румено б'јело лишице.”

(Богишић 2003: 15)

– Марко Краљевић у овој пјесми има особине средњовјековних витезова. Он је пристојан, благородан јунак, који се са поштовањем обраћа дјевојци. Он је, такође, чувен по своме јунаштву. – Ова пјесма је вјероватно потекла из виших кругова, из дворске средине српског средњег вијека. Можемо уочити велику разлику између атмосфере у овим пјесмама (двор, однос између јунака и дјевојке, обраћања) и пјесмама из Вукових збирки. Пјесме из Вукових збирки су настајале у руралној, патријархалној средини.

Друга група:

- У овој пјесми Марко Краљевић је турски вазал, што значи да је он у турској војној служби. Међутим, он нема позитивно мишљење о Турцима, већ, као покорени хришћанин и ратник по занимању, ратује по дужности на њиховој страни. – Марко, већ на почетку пјесме, изазива Турке тиме што поставља шатор наред пута:

„А кад Марку киша досадила,
распе Марко свој бијели шатор
на цареву пространу сокаку.”

(ЕР, 1987, 87)

- Марко турске војнике беспоштедно убија, не марећи за евентуалну казну. Једини ауторитет за њега је султан, мада чак и њему наговјештава да би га могао убити. Султан је према Марку изузетно толерантан, зато што је Марко сјајан борац који је у његовој служби, те би султан Марковом смрћу много изгубио:

„Јао, синко, Краљевићу Марко,
Док је мени прикоморских булах,
Доста ј' мени ага и спахија,
Ал' је мало таквих делибашах.”

(ЕР, 1987, 87)

- Мартолози су били хришћани у турској војној служби. С обзиром на то да су они били невољно, силом прилика, у турској служби, нала-

зили су се у веома неповољном положају. С једне стране, као хришћани, морали су непријатељски гледати на Турке, који су хришћанском свијету нанијели много зла. С друге стране, и они сами су били турски војници и борили се у ратовима на страни Турака. – Постоји велика сличност између судбине мартолога и судбине Марка Краљевића у овој пјесми. И Марко и мартолози служе турској војсци, али су на то приморани. Стога се може претпоставити да је Марко, као велики јунак и борац, а ипак турски вазал, могао бити јунак са којим су се мартолози могли поистовјетити и о којем су пјевали.

Трећа група:

- Преношењем усмене књижевности с кољена на кољено, с једне генерације на другу, усмене творевине су се мијењале и тако су настајале варијанте. Народни пјевач или приповједач преносио је пјесму или причу сматрајући да не мора да је тачно пренесе од ријечи до ријечи, већ ју је стално модификовао, изостављајући или додавајући одређене дијелове. – Хајдуци су борци против Турака, али веома често и они који се, прије свега, боре за плијен, тј. за личну материјалну добит. – Након што, подстакнут мајчиним ријечима, Марко одлучи да се престане бавити нечасним хајдучким послом, он се почиње бавити земљорадњом:

„Жао било Краљевићу Марку,
па продаде коња и оружје
те купује рало и волове.”

(ЕР, 1987, 105)

- Марко у овој пјесми није склон уобичајеним пословима:

„Пак отиде посред Романије,
Али му се орати не даде.”

(ЕР, 1987, 105)

Дакле, он је једино вољан бити хајдук. Стога он дочекује црног Арапина и убија га, прибавивши тако „три товара блага”. – У овој пјесми хајдучија је приказана као нечастан посао због тога што њен циљ није чињење добрих дјела и заштита потлачених, већ лична добит коју ће јунак остварити на нечастан начин (пљачком).

Четврта група:

- Мајка савјетује Марка да напусти хајдучки начин живота и да се посвети земљорадњи:

„већ ти узми рало и волове,
пак ти ори брда и долине,
те сиј, синко, шеницу бјелицу,
те ти храни и мене и себе.”

(Вук, II, 72)

- Марко само наизглед поштује мајчин савјет, а заправо улази у много опаснији подухват него што је хајдучко четовање:

„То је Марко послушао мајку:
он узима рало и волове,
ал' не оре брда и долине,
већ он оре цареве друмове.”

(Вук, II, 72)

- Символика Марковог орања друмова је веома важна. Орати друмове је потпуно бесмислено, те се одмах види да Марко заправо није испоштовао мајчину молбу и да има неке друге планове. Он заправо хоће да изазове Турке, да уђе у сукоб са њима. – Он на тај начин уништава државне путеве турске империје, те тако урушава саму државу. – Јањичари су били веома важан дио турске војске, пјешадинци хришћанског поријекла. – Марко улази у сукоб са јањичарима, дакле, са турском војском, што значи да је он у сукобу са самом државом. – Хајдучки позив се у овој пјесми показао часним зато што се Марко, као хајдук, супротставља непријатељу, турској војсци, и тако представља борца за националну слободу.

Неопходно је подстицати ученике на веће заједничко ангажовање. Сходно томе, сваки од чланова групе би требало да се фокусира на једно од постављених питања, Такође, док вођа групе пише одговор на портофолиј, остали чланови групе тај одговор записују у своје свеске.

Потом слиједи наставничка анализа тока рада и оцјена рада група, те уопштавање резултата и синтеза знања.

Домаћи задатак: Написати писмени састав на тему: „Мој поглед на лик Краљевића Марка”.

Извори

Богишић 2003: Валтазар Богишић. *Народне пјесме из старих, највише приморских крајева*. Горњи Милановац: ЛИО.

КАРАЦИЋ 1972: Вук Стефановић Караџић. *Српске народне пјесме* II. Београд: Нолит.

ЛИТЕРАТУРА

- МЕДЕНИЦА, АРАНИТОВИЋ 1987: Радослав Меденица, Добрило Аранитовић. *Ерланџенски рукопис*. Никшић: Универзитетска ријеч.
- МИЛАТОВИЋ, САВИЋ 2003: В. Милатовић, Б. Савић. *Читанка за први разред гимназије*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- НИКОЛИЋ 2012: Милија Никколић. *Методика наставе српског језика и књижевности*. Београд: ЗУНС.
- НП 2011: *Наставни програм за први разред гимназије свих смјерова*. Бања Лука: Министарство просвјете и културе.
- ПЕШИЋ, МИЛОШЕВИЋ ЂОРЂЕВИЋ 1984: Радмила Пешић, Нада Милошевић Ђорђевић. *Народна књижевност*. Београд: „Вук Караџић”.

Vorjan Mitrović

PRINCE MARKO: THE SECOND TIME AMONGST THE PUPILS

This paper exhibits a lesson model which presents the complex and contradictory character of Prince Marko in the Serbian folk literature. The aim of the paper is to incite the reactivation of the thematic cycle of poems about Prince Marko in the Serbian language and literature teaching practices, so that, in a way, the students become also introduced to older layers of the Serbian folk epics, which are totally excluded from the curricula.

Keywords: Prince Marko, *bugarštice* (folk ballads), decasyllabic epics, teaching, group work, flashcards.

